

Somogyi Zoltán

Délelőttbe fagyva

(Csontos János *Delelő. Összegyűjtött versek 2002-2010* című kötetéről)

Kíméletlen leszek Csontos Jánoshoz, és szigorú, mint tanár a diákhoz, akiből szeretne többet kihozni. Megérdemli ugyanis az egyenes beszédet, hisz ő is rühelli a csúsztatást, a ködösítést, a butítást – erről tanúskodnak kritikus hangvételű sorai, mikor korunk állapotáról versel. Végre nem mismásolós vállveregetés kell Csontosnak, mint ami gyűjteményes kötetek után ki szokott járni, hanem igazi szembesítés. De ez mégis egy afirmatív kritika lesz, csak másként az.

Delelő című verseskönyve azt az alcímet viseli, hogy *Összegyűjtött versek 2002-2010*. Ha egy költő negyvenkilenc évesen már a második gyűjteményes kötetével jelentkezik, akkor azt nem lehet másként értékelni, mint hogy olyannyira vágyik figyelemre és visszaigazolásra, mint kiehézt koldus a falat kenyérre. Ez a vágy persze teljesen érthető. Nagyobb ismertséget és elismertséget óhajtani nem bűn. Nehéz a relatív visszhangtalanságot elviselni, mikor mások, gyakran nála sokkal ügytelenebbül verselő, amatőrrebb, felkészületlenebb poéták, olykor csak a vakszerencse, vagy trendbevágoságuk folytán képesek kényelmesen befészkelni magukat a köztudatba. Aláírom azt is, hogy a mostani elismertségnél és díjazottságnál Csontos János talán tényleg többet érdemelne. Klasszikus igényű művészete, lenyűgöző formaérzéke, gondos, mesteremberi alaposága, a nemzeti irodalmi hagyományok modernizálására való törekvése akár közkedvelté is tehetné őt; ráadásul költészete üdítően érthető, és a magyar nyelvvel is szépen bánik. Csak hát sok a költő és kevés az olvasó. Vállalom, hogy a kritikusok és irodalomtörténészek sem végeznek kielégítő munkát. Döbbenetesen szegények vagyunk kortárs szekunder szövegekben. Nem jut figyelem mindenkire, adósok vagyunk az ocsú és a mag szétválasztásával. Vitathatatlan, hogy helyre kéne tenni végre a dolgokat, szükségeltetne egy kortárs kánon, egy törzsanyaga a mai magyar költészetnek, legalább 70-80 költővel, akik között Csontosnak is kijárna a hely. Jelenleg úgy áll, hogy nem mindenkinek juthat a siker kalácsa, s ha nincs más, keserű kenyeret kell enni. Vigaszként csak annyi mondható, hogy nehezen előrelátható hogy a jövőben a mérlegre kerülő költői életművek közül melyik találta majd könnyűnek. Merem állítani, hogy van pár Csontos-költemény, ami megőrződik majd az irodalomfogyasztók emlékezetében, s amelyek érdemesek lennének rá, hogy átjussanak a túlsó partra. Még ha a többségüket el is sodorja majd a folyó a feledés óceánjába.

Csontos János van annyira jó költő, hogy nincs szüksége gyűjteményes kötetre. Nem kell neki még összefoglalni, nem kell párás szemmel végigsimítani az életművét. Eleve érthető, minek kiadni egy még élő és aktív költő összegyűjtött verseit. Az ilyesmi szinte mindig csak felesleges önisméltás, erőltetett

nyomatékosítás, és a hiúság megnyilvánulása. A gyűjteményes kötet provokáció. Mutatja, mennyi mindent tud a költő, aki produkciójáért cserébe várja az elismerést. Csakhogy az értékelés időigényes. A költők csak a haláluk után évtizedekkel kerülnek a helyükre, s gyakran ezután még hosszas vita zajlik arról, hogy az őket megillető helyen vannak-e, vagy alacsonyabb, esetleg magasabb polcon. A kapkodás, a mindent megmutatás görccse könnyen elronthatja az összképet. Pedig Csontos a folyóirat-megjelenések kapcsán visszafogott; kár, hogy amikor összegyűjti verseit egy könyvbe, akkor még a padlást is lesöpri, és minden versmorzsalék, minden csökevény bekerül a korpuszba.

Csontos János sokat elért mesterségében, így nem kéne türelmét vesztve gyűjteményes kötetekkel visszajelzésekért koldulnia. Csak hát ő meditatív alkat, ráadásul önmarcangoló és szeretetehes, mint persze a legtöbb poéta. Érzékeny lélek, és épp ezért racionális a költészete ennyire: így kompenzál, ezzel védekezik. Logikus és tisztességes gondolatnak tűnik számára időnként meg-megállni, és végigtekinteni a megtett út versdokumentumain. De miért nem lehet, hogy magában összegez, és az eredményről verset ír? Amikor ugyanis így tesz, akkor olyan remek költemények születnek, mint a *Negyvennégy évgyűrű*; a *Kántáló*; vagy a *Szováta*. Miért kell a gyűjteményes kötet kiadásának felesleges gesztusa? Gyűjteményes kötet halottaknak dukál; s halott művész összes műveit elemezve a recenzens sincs zavarban. Élő szerző gyűjteményes kötetét bírálni azért kényelmetlen, mert a gyűjteményben elkerülhetetlenül jó pár olyan alkotás is van, ami nem az életmű legjavát képezi.

Aki azt szeretné, hogy sokra értékeljék, annak végtelenen szigorúnak kell lennie magával, nem csak akkor, mikor nagy munkát fektetve az írásba, maximalistán csiszolgatja a sorokat, de akkor is, ha kötetbe válogat. Csak a költészete kvintesszenciáját kell megmutatnia. A kötet legyen a jéghegy csúcsa, ne portfólió, inkább ék, ami az olvasó lelkébe hasít. A könyv okozzon megrázkódtatást. A *Delelő* zavaróan eklektikus, eldöntetlen, szerkesztetlen könyv. Fájón hiányzik belőle egy világos rendezőelv. Mintha csak véletlenül keveredtek volna egymás után a versek.

Csontos bármit megversel, úgy rögzíti élete eseményeit költeményekkel, ahogy más fényképez. Témái elképesztően változatosak. A versnek apropója lehet utazás (*Európai kóborlások*; *Városterképek*), évforduló, recept (*Kulinária*), tévéműsor, tárgyak, társadalmi események. Csontos a világ bármely jelenségén képes eltűnődni versben. Létmódja a versírás. Amire jut, az sokszor kétségtelenül úgy releváns, hogy eredeti, és benne van még világnézete is. Kiviláglik az értékrendje, és az erkölcsi alapállása a versekből, amit fontos erénynek tartok. Szimpatikus pátosztól és szentimentalizmustól mentes, de feltétel nélküli hazaszeretete is. De a vers akkor igazán jó, ha meggyőző, hogy meg kellett születnie, és csak úgy születhetett meg, ahogy van. Csontos sok versén az érződik, hogy még tudna tíz másik variációt írni a tárgyról. Sokszor ír is, bizonyítva ezt a tézist.

Ambivalens benyomást kelt, hogy a *Delelő*ben a jó versek között rengeteg az olyan, ami feleslegesnek nyilvánítható. A nagyszerű versek erejét letompítja a környezetük. Ki kéne közülük gyomlálni a gatz, hogy teljes valójukban látszanak, és megerősödhessenek. Olyan borzongatóan kiváló művek, mint a *Magyar fohász*; *Gyermekkor*; *Cserepek*; *Tündökletek*; *Hazatérő vándor*; *Távol*; *Tengerészdal*; *Dűne*; *Szerelmerkeringő* váltakoznak közhelyes, szóra sem érdemes szöszsenetekkel, mint amilyen az *Atyadal* vagy a *Fogadkozások*; és rengeteg olyan verssel, amelyekben Csontos sokszor izgalmas témát kapar meg, s pár sorral magasra is helyezi a mércét, de a folytatás és a lezárás csak bölcselkedés lesz, és nem vág elevenbe, a magasban billegő vers pedig leszállingózik, hiányérzetet hagyva. Például: *Szabadszonett*. Nem kellene, hogy csuklógyakorlat és emlékkönyvbe való vers kerüljön a kötetbe. Távol álljon tőlem, hogy megmondjam bárkinek, miről írjon verset. De azt mondhatom, hogy a válogatáskor igenis tanúsítson önmérsékletet. A vers hasson a zsigerekre, ne csak az agyra. Ne csecsebecse, antik dísz, szép tárgy legyen, amit vitrinbe lehet gyűjteni. Talán a tematikus kötetek, a ciklusok azért jobbak Csontos oeuvre-jében, mert feszesebbek, koncentráltabbak, nem annyira széttartók. Megfontolandó, hogy a *Delelő*ben található négy sorosoknak, vagy legalább a szonetteknek érdemesebb lett volna egy-egy külön kötetet szerkeszteni.

A kötetben a versek nagy része megszólt valakit. Ennek a háttérében a dialógusvágy munkál. Csontosnak

véleménye van a dolgokról, s ezt meg is akarja osztani; szeretné, ha figyelnének rá, és mondandójára. Hozzá akar tenni valamit a világhoz, javítani akar rajta. Reformátor, protestáló költő, mintha ezzel is a tradicionális magyar költő eszményét testesítené meg.

Ha olyan verssel találkozom, ami ajánlva van valakinek, azt én nem szoktam elolvasni, és másokat is erre a gyakorlatra bíztatok. Ha konkrét címzettje van egy versnek, attól mindig azt érzem, akkor rám talán nem is tartozik igazán. Felesleges gesztusnak tartom az ajánlást, ami nyílt levéllel, ajándékká, vagy rosszabb esetben hízelgéssé teszi a verset. Ráadásul felveti azt a kényelmetlen kérdést, hogyan is megy ennek a gyakorlata. Vajon előbb eldönti a költő, hogy kit akar megtisztelni egy neki ajánlott verssel, vagy előbb van meg a vers, és arról eszébe jut valaki, akinek utólag megcímezi a költeményt? Ha címzettje van a versnek, akkor az ember azt találhatja, miért épp annak van ajánlva, akinek, és megérthetjük-e mi is a verset, vagy igazán csak a címzett? Mindez kételyt ébreszt a vers iránt, messze löki tőlünk, s a befogadónak sokszor nincs is kedve utánanyúlni. Meg ha címzettje van egy versnek, akkor a szerző nyilván szeretné, hogy a címzett meg is kapja, tehát meg kéne jelentetni, mert ugye, ha csak személyesen neki küldi el, akkor a címzésnek nincs jelentősége – azt mindenkinek látni kell, a gesztus csak akkor ér valamit. Az ajánlott versek helye azonban semmiképpen sem az irodalmi frontvonalba szánt kötet, hanem az emlékkönyvek, vagy majd a posztumusz gyűjteményes kötet. Egypár ajánlott vers nem is lenne gond, de a *Delelő*ben több száz van. Egyszerűen irritálóan sok. A csak keresztneves ajánlás meg egyenesen nonszensz, pedig ezekből is akad tucatnyi.

A másik súlyos vétek, ami miatt megintem Csontost, az a *Ráadás*. Olyan gyűjtőcímet, hogy ráadás, nem adunk olyan verseknek, amiket kötetbe válogatunk. Verseskötetnek nem kell rátűzött kóda. A ráadás egy hakninak lehet szerves része, de könyveké nem. Nincs szükség egyetlen kötet végén se külön hozzacsapott fejezetére olyan verseknek, amik máshová már nem fértek be. A *Ráadás* versei kifejezetten lehúzzák a *Delelő* színvonalát (Pl.: *Badarok*). Csak azért jelenhettek meg, mert gyűjteményes kötetéről van szó. Ezért életveszélyes aktív költőnek hagyni magát elcsábulni, és önmagának kontextust kreálva, ömlesztve kiadni egy korszak minden versét. A gyűjteményes kötet mindig exhumált tömegsírként működik, ami halott költő esetén érdekes, élő költő esetén viszont inkább elborzasztó.

Tévedés volt a *Delelő* címet adni ennek a kötetnek, mert biztos vagyok benne, hogy Csontos János még nincs a zeniten. Ahhoz még szikkadnia, szigorodnia, másrésztől pedig meztelenednie kell. Csalódnék, ha nem állna még előtte több olyan korszaka, amelyikben sok éles, csillogó és szerethető remekművet ír majd, és fókuszált, feszes kötetekbe rendezi őket. Most is vannak már olyan versei, amelyekért rajongani lehet; olyan művek, melyek annyira jók, hogy odatehetők bármely nagyunk költeményei mellé, és az összehasonlításban helyt állnak; de még ellentmondásos a művészetéről kirajzolódó kép, mert túl sok a hordalék. Aki túl sokat mutat, az nehezen tudja megmutatni a lényegét. Az óarany kincsek fényét elhalványítja a sok használati rézedény.

A *Delelő* (nem számoltam meg, de biztos, hogy) közel ezer verset tartalmaz, pedig csak nyolc év termése. Ez egy hatalmas vershalmaz. Nem könnyű korrekten és alaposan értékelni. Ilyen sok vers felméréséhez hosszú idő kell, alapos elmélyülés. Az olyan különleges ciklusok, mint a *Száz év talány*, *Tarts Nyugatnak*, és a *Para* pedig annyira más megközelítést igényelnek, hogy értékelésükbe bele se szabad kezdeni egy ilyen recenzióban.

Összességében olyan a kötet, mint egy jégtömb. Kristályszerű, sima, kemény, világos, átlátszó, de zárványos, és hasadozott is. Mélyén itt-ott drágakövek csillognak. Ki kéne olvasztani őket, s hagyni elfolyni a brakkvizet. De a déli nap talán majd ezt megteszi. A déli nap, aminek fénye még Csontos János előtt és nem mögött van.

(*Magyar Napló Kiadó, 2011.*)